

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
ОДЈЕЉЕЊА ЗА КЊИЖЕВНОСТ

Коло
Зборници радова
Књ. 23

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
проф. др Александра Вранеш

Уређивачки одбор:

проф. др Слободан Грубачић др Мирослав Перишић
проф. др Милош Ковачевић проф. др Владимир Осолник
проф. др Злата Бојовић проф. др Габриела Шуберт
проф. др Ала Шешкен проф. др Оксана Микитенко

Организациони одбор:

проф. др Александра Вранеш др Светлана Шеатовић
проф. др Љиљана Пешикан проф. др Милош Ковачевић
Љуштановић проф. др Желимир
проф. др Валентина Питулић Вукашиновић
проф. др Саша Кнежевић доц. др Огњен Куртеш

Стручни сарадник:
др Гордана Станчић

Рецензенти:

проф. др Саша Кнежевић др Светлана Шеатовић
проф. др Мирјана Даничић проф. др Јеленка
доц. др Жељка Пржуљ Пандуревић
проф. др Бојан Ђорђевић проф. др Зона Мркаљ
проф. др Вељко Брборић проф. др Љиљана Бајић

Андрићев институт, Андрићград, 2022.

КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ КРОЗ ПРИЗМУ МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТИ

ЗБОРНИК РАДОВА
са научног скупа одржаног 16. и 17. априла 2021.
у организацији Андрићевог института

Андрићев институт
Андрићград – Вишеград, 2022

САДРЖАЈ

Љиљана Пешикан Љуштановић Укрштај усмене и писане културе у књижевности за децу	7
Валентина Питулић <i>Пресџан њресџан кишице</i> Функција симбола у дечијем фолклору са Косова и Метохије.....	33
Желимир Вукашиновић Прича о повратку на изгубљени почетак или чему књижевност за дјецу?	51
Ивана Р. Мијић Намет Од црног мага до неура: антагонисти у српском фантастичном роману за децу на почетку 21. века.....	65
Драгољуб Перић Петоград, имагинирање мултикултурне метрополе (роман <i>Океан од љаиџира</i> Зорана Пеневског)	89
Зорана З. Опачић <i>Индија, Индија</i> – везе индијске и српске књижевности (за децу и младе) у другој половини 20. века	107

Јелена С. Панић Мараш Видови мултикултуралности у Андрићевој збирци <i>Деца</i>	131
Милена С. Зорић Култура свакодневице у драмским бајкама Александра Поповића.....	149
Кристина Топић Концепт егзила у прози за дјецу Александра Поповића.....	169
Анкица М. Вучковић Рефлекси мултикултуралности у награђеним српским романима за децу у првој деценији XXI века.....	195
Јелена М. Стевановић Лексички слој као одлика мултикултуралности у поезији за децу Александра Вуча	221
Јана М. Алексић Културни модели у <i>Књизи о џунџли</i> Радјарда Киплинга	243
Снежана Шаранчић Чутура Европска књижевност у једном искуству са рубова српске књижевности за децу првих деценија XX века: Милош С. Матовић и „удешавања“ класика	261
Александра М. Петровић Бранко Ћопић: Заклони од света и путовање ка себи.....	287
Индекс имена	301

Љиљана Пешикан Љуштановић

930.85:82.09-93

Оригиналан научни рад

УКРШТАЈ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ КУЛТУРЕ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ

Рад указује на бројне и још увек недовољно детаљно изучене везе усмене књижевности и књижевности за децу, које произлазе из генетских веза, али и из специфичне природе детета – реципијента. На примерима усмене поезије намењене деци, показује се особеност обликовања и доживљавања времена и специфичан однос према обредној пракси заједнице. Такође указује се на плодотворне импулсе усмене књижевности у обликовању модерне нонсенсне поезије и на сложене везе које се успостављају између представе о детету у традиционалној и модерној култури.

Кључне речи: усмена књижевност, традиционална култура, књижевност за децу, представе о детету, време, благослов, игра, хумор

По много чему раздвојени, два тока српског песништва – усмено и писано – јесу суштински сливени и чврсто повезани и тако их треба посматрати и изучавати. Оправданост ове тврдње, чини ми се, нарочито јасно показује се управо у развоју српске књижевности за децу. С једне стране, природа реципијента која је суштински одредила, па и именовала овај вид књижевности, подразумева дуг период у коме се стваралаштво

Јана М. Алексић
Институт за књижевност и уметност, Београд
tiamataleksic@gmail.com

82.09:821.111-93-31.09 Kipling R.
Оригиналан научни рад

КУЛТУРНИ МОДЕЛИ У КЊИЗИ О ЦУЊИЛИ РАДЈАРДА КИПЛИНГА

Рад представља културолошку систематизацију и анализу правила уметнички опосредованих у *Књизи о цуніли* Радјарда Киплинга који су обухваћени метонимијом закон дунгле. Та правила не посматрамо само са наратолошког становишта, као интегративне делове заплета, већ, превасходно, као моделе понашања аналогне обрасцима културе који су препознати у антрополошким истраживањима традиционалних заједница. На темељу хипотезе да је Киплингов хронотоп дунгле алегоријска представа мултикулталне средине, њене групе и колективи суживот уређују према принципа тог закона као врховног регулативног начела. Предмет нашег интересовања је и поступак подучавања и усвајања културних облика у специфичном васпитно-образовном процесу којим се дечак Могли формира као јединка оспособљена да преживи у затеченим условима, односно у задатој, традираној култури.

Кључне речи: обрасци културе, културни образац, традиција, фикција, мултикултуралност, граница

Књижевноуметничко дело *Књига о цуніли* Радјарда Киплинга у овој студији желимо да кандидујемо за референтан извор или приручник модела понашања, система обичаја, дозвола и забрана који одсликавају

суживот припаданика једне или више фикционалних заједница на симболички омеђеном простору џунгле. Ову дводелну збирку, објављену у последњој деценији XIX века (1894–1895), чини дванаест приповедних целина, али нашу аналитичку пажњу је привукао тематски обједињен венац прича о дечаку Моглију и његовим изазовима током одрастања у џунгли, међу вуковима, слоновима, пантерима, медведима, мајмунима, дивљим пчелама, змијама, јеленима, дивљим биволима, итд.

Сагласно проучавању књижевних остварења у светлу културних студија, занимало нас је како се посредством класика светске и књижевности за децу постулирају културни модели у свести младог појединца у формативном периоду. То се испоставило као прворазредан естетски изазов за самог Киплинга, без обзира на његове иницијалне стваралачке намере. Предмет нашег интересовања је и поступак подучавања и усвајања културних облика у инокосном васпитно-образовном процесу ради уобличења јединке/појединца оспособљеног да преживи у затеченим условима, односно у задатој, традираној култури. Из овога проистиче и једна условност – задата култура је за Моглија у фази његовог духовног буђења и одабрана култура готово све до завршетка последње приче.

Приликом разматрања културних модела имамо на уму да свака култура, зависно од својих оригиналних творевина и комбинације познатих елемената, опстаје као целина, чији се препознатљив профил исказује *образцем културе* (Јовановић 2008: 60). Држимо се зато појашњења антрополога Бојана Јовановића да је *образац културе* „етнопсихолошки израз једног колектива“, те „начин на који одређена заједница организује свој привредни, социјални и духовни живот и тиме потврђује своје људско постојање“ (Јовановић 2008: 60).

Због способности варијабилности приликом културних утицаја, међутим, за наше разматрање инструктивнији је појам *културни модел*, али у његовом редефинисаном виду, што одговара пропозицијама фикције и сложеној перспективи промишљања приповедача.

Будући да обухвата процесе давања и узимања културних дарова, које је Арнолд Тојнби назвао „културним зрачењем“ и „културним примањем“ (Тојнби 1971: 39), појам „културни модел“ открива своју флексибилност. Овај појам у себи сабира разгранату мрежу напоредних микроегзистенција и историјских наратива у културној сфери и одговара микроваријацијама које се одигравају у кратком временском размаку, те донекле утичу на промену културне слике заједнице, али не и на њено духовноисторијско суштаство (*telos*) – полазиште, исходиште и сврху (који дубински осмишљавају саму заједницу) – а што је *културни образац*. Културни модели у венцу прича о дечаку Моглију, његовој браћи, учитељима и пријатељима, поред тога што су условљени конкретном животном средином, спонтано су настали као особени израз хабитуса појединачних група унутар веће заједнице, али и као регулативни принцип по којем се усмерава њихово владање ради опстанка чланова тих група, а тиме и очувања њихових јединствених обележја.

Предуслов описа културних облика који провејавају као мотиви унутар наративног ткива и генеришу саму наратију мора бити разумевање Киплинговог конструисаног и пред читаоце подастртог могућег света као алегорије премодерног и модерног састава друштва, џунгле као типа мултикултуралне средине, а јунака приче као персонификованих а репрезентативних представника своје групе, тиме и припадајуће им културе. *Књига о џунгли* је релевантан приказ кул-

турних чинилаца једног друштва и његовог уређења прилагођеног законитостима фигуративне поетике и персонификованог кроз систем обележја животиња, приоритетно детерминисаних инстинктом. Међутим, самосвест анималних јунака и њихов разумни и свесни одабир извесних поступака на темељу властитих преимућстава и ограничења, као особености врсте, односно групе којој припадају и коју репрезентују, указују на квалитет који надилази биолошке датости. Из тога проистиче увид у природни и културни диверзитет карактеристика и обичаја живота у џунгли, еквивалентан плурализму или мноштвености заједница настањених на једном месту. Међутим, предочене особености и културни модели, пре наводе на помисао да је приповедач желео да упризори функционисање историјски старијих друштава и њима својствене традиционалне културе. Привидни наратолошко-културолошки парадокс да се разрешити у становишту Волфганга Велша да је мултикултурални, иако тековина постколонијалног и постиндустријског периода, подједнако традиционални концепт културе јер подразумева унутрашњу хомогенизацију и спољашњу сепарацију (Velš 2001: 74). Према немачком филозофу, концепт мултикултуралности и даље поима конкретне културе као хомогене и добро разграничене, на стари хердеровски начин. Развијање навика и модела унутар Киплинговог хронотопа – иако се примарно одиграва на позадини природне селекције и борбе за опстанак – умногоме је сагласно са хипотезом антрополога Рут Бенедикт да „разноврсност културе не проистиче само из лакоће којом друштва израђују или одбацују могуће облике живота“, већ да је превасходно „последича скупа узајамне испреплетаности културних обележја“ (Benedikt 1976: 64). Отуда коначан облик сваког традиционалног друштва, дале-

ко превазилази првобитни подстицај, те зависи делом „од начина на који се дато обележје спојило с другим обележјима насталим из различих области искуства“ (1976: 64).

За разумевање дијалектике традиционално-модерно у мултикултуралној средини, каква је индијска џунгла, не смеју се пренебрегнути ни насложена постколонијална читања Киплингових књижевних и публицистичких радова, па и тумачења његове биографије и становишта, (из пера, на пример, Едварда Саида (Said 1994: 32, 39, 58, 60, 67, 78, 132–167; 2008: 301–304), Гајатри Чакраворти Спивак (Spivak 199: 156–163), Доне Лондри и Каролине Руни (Landry, Rooney 2010: 58–78) као флагрантног рефлекса колонијалног ума некадашње британске империје, томе следствено хегемонијалног погледа на свет представника беле расе, који, на темељу искривљеног схватања просвећености, негује, примењује, а у фикционалном домену и упризорије наслеђен систем предрасуда према другим и другачијим појединцима и културама у историјском судару/сукобу цивилизација. *Књију о џунгли*, као у том смислу културолошки и аксиолошки неутралнији исход рада пишчеве имагинације, па и идеологије, разумемо као својеврсну естетску пројекцију разноликости култура. Та разноликост носи обележје мултикултуралности, можда и са футуристичким предзнаком могућег историјског разрешења или нове етапе хармоничне коезистенције хетерогених друштава у провинцијама вечне империје.

Узимамо стога у обзир и запажање Џудит Плот да Моглијеве приче, превасходно „Моглијева браћа“ и „Кааов лов“, састављене у част солидарности живота вучјег чопора, у зависности од издања, прерастају у параболу америчког мелтинг пота (Plotz 2010: 44–45).

Иако, када је реч о тематски сроднима причама о Моглијевом друговању и узрастању са зверима, попут пантера Багире, медведа Балуга, вука Акеле или питона Каа, задржавамо извесну резерву према таквим и сличним заостренијим читавањима, констатујемо ипак да је Киплинг у овом случају уобличио уверљиву слику међусобно дивергентних, али за суживот на заједничком простору комплементарних културних облика и процеса. Реч је о нормативним инструментима – овде лајтмотивски сугерисаних у закону џунгле као најстабилнијем обрасцу културе – за очување културног диверзитета и заштиту културног идентитета различитих појединаца и мањинских заједница.¹

Ипак, у интензивним бојама Киплингове приповедачке имагинације илустровано друштво индијске џунгле одликују снажна и делотворна разграничења његових група са засебним културним моделима: „Становници џунгле не воле да буду узнемиравани и увек су спремни да се баце на рушиоце мира“ (Киплинг 2002: 44).² Закон џунгле је дакле одрживи образац културе и ултимативни принцип разграничења различитих заједница унутар једног станишта.³

1 „Такође, прихватање културних разноликости, извршен степен интеркултуралне осетљивости и културне интелигенције грађана, као способности успешне интеракције неопходне за живот у мултикултуралном окружењу који се при томе нужно претпоставља, незаобилазна су основа заопстанак и развој демократски утемељених мултикултуралних друштава. Чињеница је, међутим, да се нормативно заговарање оваквих права и њихово стварно остваривање у свакодневном животу људи и јавној сфери друштва у многим случајевима показује као неуједначено, проблематично и неоствариво.“ (Петковић 2018: 60)

2 У даљем тексту сви наводи ће бити обележени бројем у заградама, будући да се односе на ово издање.

3 О тим разграничењима мултикултурних заједница инструктивно пише Волфганг Велш: „На темељу ове концепције, може се по-

Имајући принципе уређења живота у џунгли на уму, можемо рећи да се испоставља упутним запажање Рут Бенедикт да је (традиционално) друштво тек у извесним приликама регулативно, при чему закон није исто што и друштвени поредак. „У простијим хомогенијим културама колективна навика или обичај могу потпуно да замене потребу за установљавањем било какве званичне законске власти.“ (Benedikt 1976: 269) Киплингов Закон о џунгли је синегдоха образаца културе традиционалне или примитивне заједнице. Међутим, поред убедљивих стилских средстава, налик народним мудростима, његове одредбе и чланови посредовани су и елементима дискурзивног говора, који реферише на административни идиом. Тиме се циљано пребацује акценат на неприкосновеност једног древног консензуса између различитих и међусобно конкурентских друштвених група.

У приповедном хронотопу нема спољашњих, физичких разграничења, већ унутрашњих, на засебна ловишта. Отуда ловачка лозинка туђинца знана сваком становнику џунгле уколико намери да лови на туђем земљишту: „Допустите ми да овде ловим јер сам гладан.“ Ту лозинку мора једнако да понавља све док не добије одговор: „Лови хране ради, али не из задовољства“ (44).

Једино спољашње разграничење су физичке границе џунгле. На почетку приповетке „Тигре! Тигре!“, посвећене Моглијевом силаску у цивилизацију, та граница је предочена на следећи начин: „На једном њеном крају лежало је мало село, на другом крају џунгла се

стићи привремени предах у погледу толеранције, прихватања и избегавања сукоба између културних група, али никада стварно разумевање. Чак ни прелаз граница које их деле. Пре би било да појам мултикултуралности претпоставља и прихвата те границе као своју основу.“ (Velš 2001:74)

пужала све до пашњака и ту престајала као секиром одсечена“ (89). Управо је за устројавање врхунаравног принципа разграничења оличеног у закону о џунгли Киплингу био потребан дечак Могли, као припитомљени странац, односно као лиминално биће које ће ту границу трансцендирати.

Читалац се са системом обичаја, навика и веровања у џунгли упознаје паралелно са духовитом причом о поступцима на који их Могли усваја, уз помоћ својих учитеља вукова, мрког медведа Балуга и црног пантера Багире. То је прича о одрастању, налик билдунгсроману, али и авантуристичким наративима о животу у дивљини. Могли је као беба усвојен и прихваћен у вучјем чопору, која се квалификује као уређена и хомогенизована заједница, самопрокламована као „Слободни народ“, са сетом властитих, интринсичних културних модела. Наслеђивањем обичаја и хабитуса, који, колико проистичу из биолошких карактеристика те заједнице, толико и из искуства борављења у џунгли, као своје природном и избореном станишту, истиче се њена „културна“ самосвест. Обликовање и развијање „човековог младунца“, без обзира на његово другачије, туђе, па чак и непријатељско порекло, одвија се стога према моделима и правилима џунгле. Испоставља се тако тачном опсервација преданог проучаваоца образаца културе Рут Бенедикт да је

животна историја сваког појединца [...], на првом месту и пре свега, прилагођавање обрасцима и мерилима који се у његовој заједници преносе с колена на колена. Од тренутка његовог рођења обичаји света у коме је рођен [у случају Киплингових прича затечен] уобличавају његово животно искуство и понашање. Кад почне да говори, он је мало ство-

рење своје културе, а кад одрасте и оспособи се да узима учешћа у активностима те културе, њене навике биће његове навике, њена веровања његова веровања, њене немогућности његове немогућности. (Benedikt 1976: 31)

С друге, пак, стране, од одгоја зависи и осећај припадности, као и уважавање различитости, јер „ниједан човек не може потпуно учествовати ни у једној култури ако није одгојен у њој и ако није живео по њеним правилима, али може да призна учесницима других култура да ове за њих имају исти онај значај који он придаје сопственој култури“ (Benedikt 1976: 64).

Млади вукови из закона џунгле уче само толико колико се односи на њихов сопствени чопор, превасходно ловачку пословицу. Ипак, закон је у том делу изричит: „Ноге које каскају без шума, очи које у мраку виде, уши које чују ветар у заклону, зуби које као нож секу – то су одлике наше браће; искључени су само хијене и Табаки, шакал, које мрзимо“ (43). „Човеково младунче“ Могли, за разлику од своје браће, приморан је да научи сва правила џунгле укључене у закон. Као специјалан ученик, од друге врсте, он мора да савлада и мајсторске речи и пра-речи народа џунгле, како би могао да затражи помоћ од свих народа џунгле „и код свега што четвороношке јури по земљи, изузев код сопственог чопора“ (45).⁴

Овладавањем моделима понашања у средини у којој је одгојен Балуга необични ученик у јединстве-

4 Балуга је Моглија подучавао законима воде и шуме: како треба да разликује суве гране од здравих, како треба учтиво да разговара са дивљим пчелама када се нехотице сусретне са њиховим ројем педесет стопа изнад земље; како треба да се извини ако Манга, слепог миша, пробуди у његовом подневном сну и како треба да обавести водене змије пре него што ће да ускочити у воду међу њих (44).

ној је прилици да надиђе постулирана разграничења, слободно се креће, да искуси суштинску дихотомију живота у животињској и у људској заједници, и да, коначно, са тим спознањем, постане вођа слободног народа џунгле. Његови поступци умногоне су одређени системом усвојених правила, без обзира на то што је у међувремену освојио своју слободу и стекао антрополошки претпостављену самосвест, захваљујући којој не напушта свој матични простор, већ стиче нова уверења и обитава између задатих оквира замишљене мултикултуралне заједнице.

Закон џунгле, дакле, подразумева сједињен сет образаца културе, културних модела и правила функционисања у омеђеном простору. Његови регулативни прописи обезбеђују живот у специфичном друштву, чије су заједнице у међусобно антагонистичком положају, неретко и савезништву, али са битним уважавањем међусобних разлика и јасно успостављеном хијерархијом, односно слојевима или кастама. „Закон џунгле – који је најстарији закон на свету – предвидео је скоро све незгоде које могу да задесе народе џунгле, тако да је данас његов правилник толико савршен колико је то само временом и обичајем могао да постане.“ (123)

Најважнији члан закона џунгле, који, угред, „ништа без разлога не прописује“, забрањује животињама да лове и једу људе, осим у случајевима самоодбране (10). Овај кодекс има покриће у томе што би напад животиње на човека имало далекосежне последице за све јер је човек осветољубив. Истовремено, животиње сматрају да је човек слабије биће, због чега би њихова борба била неједнака, али и да би поједено људско месо могло да изазове неприхватљиве болести (10–11). У Киплинговој алегорији не ради се о две различите биолошке врсте, већ о видовима легитимног уређења суживота култур-

но различитих група. Њима се успостављају границе и правила: „Живи у миру с господарима џунгле – пантером, медведом, тигром. / Не сметај ћутљивом Хатију, не задиркуј дивљег вепра у јама. // Кад се у џунгли чопор с чопором сретне и једна другом се не склањају с пута, / Ти лези док говоре вође – може и добра реч спор да реши.“ (150) Индикативни су редови који говоре о природи самог закона: „То вам је Закон Џунгле – као небо ваљан и стар, / Успева вук који га слуша, а гине вук који га гази. // Као што лоза обавија стабло, тако се закон свуда пружа – / Јер закон чопора јесте вук, а чопор је снага вука.“ [...] Али глава и тело закона, његов костур и његова срж јесте – послушност!“ (150, 152)

Изгледа као да је имплицитни аутор романа желео да предочи да су дивље животиње и звери, као засебна и, донекле, изолована група, на вишем ступњу цивилизације зрелости од људи, да су организованији и принципијелнији. Донекле је тиме поставио питање негованих предрасуда о цивилизацијским донетима контактних народа и група, посебно у колонијалним земљама. Јер, ствари, сходно законима и кодексима џунгле, изгледају потпуно супротно од очекиваних или, пак, надмено подразумеваних: звери су часније и доследније од људи. Да ли је тиме сугерисана порука да су и домороци због баштињених образаца културе, ма колико овешталих, редуccionих и крутих, цивилизованији од својих, „просвећенијих“ освајача и господара? Да су ограничења и прописи Закона џунгле делотворни за све њене житеље, чиме се успоставља хармонија међу различитим животињским врстама, схваћеним као групе или колективи, сведочи и лозинка: „Добар одмор свима који се држе закона џунгле!“ (168)

Могли је најпре морао да се упозна са правилима по којима функционише његова будућа матична зајед-

ница – вучји чопор. Вуци су слободан народ и примају наредбе од вође чопора. Њихова колективна самосвест и понос због порекла и карактеристика важна је дистинкција у односу на друге групе са којима деле џунглу. Закон џунгле за њих је недвосмислен: сваком вуку је допуштено да се одвоји од чопора кад се ожени, међутим, чим његови младунци довољно физички стасају, дужан је да их изведе пред скупштину, која заседа увек када је пун месец, да би сви вукови у скупштини признали и прихватили нове чланове заједнице и пружили им адекватну заштиту док се не осамостале: „Закон џунгле одређује да у случају несагласности око примања неког младунчета у чопор треба бар два члана чопора, који му нису ни отац ни мајка, да говоре у његову корист“ (18). Чин иницијације за младе становнике џунгле представља хватање првог јелена. До тада ниједан одрасли вук не сме да их убије (16). Према закону џунгле, и Моглијев отац је дужан да га васпитава као што приличи припаднику слободног народа (21). Међутим, за Моглија, који није рођен у самом чопору, већ је у њега доведен, постоје посебна правила којима би се установио његов положај. Према закону џунгле, дечак је могао да убије кога год је желео у џунгли, али због бика којим га је пантер Багира откупио онемогућен је да убије или поједе говече (22–23).

За формирање Моглијеве слике света посредством правила који престављају својеврсно предање и баштину џунгле, али и духовну вертикалу, пресудну улогу имају његови учитељи и пријатељи медвед Балугар и тигар Багира. Мрки медвед Балугар је једини прихваћени туђинац у поприлично затвореној заједници вукова. Његова дужност је да, с обзиром на богато животно искуство и стечену мудрост, подучава младе вукове Закону џунгле. Црни пантер Багира усамљеник, „лукав као Табаки, јак као дивљи биво и безобзиран као рање-

ни слон“, са благим гласом као дивљи мед који капље с дрвета (19), Моглија учи практичним вештинама, будући да се искуство преживљавања у џунгли стиче од најранијег животног периода. У специфичном хронологу Киплингвих прича игра и подука поистовећене су са видовима преживљавања у окрутним условима. Приповедач не настоји само да поступцима зачудности и уживљавања демистификује унутрашњи свет звери, већ да укаже на то да је суживот различитих врста могућ једино уколико се строго поштују правила која су изнад сваке јединке. А та правила се стварају постепено, инстинктом, предајом и непосредним искуством. Зато је култура памћења за народе џунгле врло важна.

Антипод чопорима или усамљеницима који воде уређен живот представља мајмунски народ Бангар-лози. Реч је о нехомогеној заједници, без јасног обележја и формираног идентитета. Мајмуни су својеврсни варвари у џунгли, јер живе ван закона, без вође, без памћења, целог дана се играју. Како медвед Балугар вели, „немају ни свој језик, него краду речи од других, чије разговоре прислушкују вирећи одозго са грана. Њихова нарав није наша нарав“. Као лоша алтернатива успостављеном реду, они су изопштени, лоша анархична алтернатива:

Људи из џунгле не говоре о њима и не мисле на њих. Они су многобројни, зли, бесрамни, прљави, и једина им је жеља – ако уопште имају неке одређене жеље – да буду запажени од народа џунгле. Али ми не обраћамо пажњу на њих, чак ни када нам бацају орахе и разне гадости на главу“ (50).

На изванредан начин, овде се сугерише опасност од заједнице без обичаја и традиције, од оног лошег другог, које у овом случају, није непознато, већ неприхватљиво

због својих осведочених недостатака: „Али чим би мајмуни негде открили болесног вука или рањеног тигра или медведа, одмах би дошли да га муче [...] без икаквог повода замећу љуте битке између себе, а своје мртве остављају где их становници џунгле могу видети“ (52). Индикативна је и напомена одсуства било каквог поретка или културе живљења, која је у тесној вези са памћењем, договором и унутрашњим смислом за организацију живота: „Увек имају намеру да себи изаберу вођу и да створе своје сопствене законе и обичаје – али до тога никада не дође јер им памћење не траје дуже од једног дана и стога су измислили пословицу: 'Шта сад мисле Бандар-лози, то ће после мислити џунгла'. Иако кују велике планове у будућности, тврдећи да су моћан народ, падне ли орах, насмеју се и све забораве (49). Њихова егзистенција одвија се искључиво хоризонтално, без упоришта у вертикали. Инверзно, Киплинггов приповедач, овде напомиње које све услове је неопходно испунити да би се обликовали културни модели ради хармонизације и ублажавања опасности. Као ни људи, ни звери нису бесловесна створења.

За потврду веродостојности закона џунгле као ултимативног обрасца, уједно и нормативног и емпиријски потврђеног, Киплинг уводи заједницу дивљих слонова предвођених Хатијем, најстаријим слоном у џунгли. Џунгла је, очигледно, патријархално уређена средина, са јасно успостављеном хијерархијом њених чланова. Тако регулисани односи трају у непрекинутом континуитету, према систему дозвола и забрана које се поштују посредством памћења као предуслова сваке културе. Будући да проистиче из навика и карактеристика саме заједнице, природни образац џунгле се антрополошко-културолошком речнику лако да превести у као образац културе. Према закону, када овлада суша, најстарији слон објављује тзв.

„Водено Примирје“. Како приповедач преноси, „по закону џунгле бива кажњен смрћу онај који после објављеног Воденог Примирја убије некога код појилишта“ (126–127). Тиме се ставља нагласак на значај воде за живи свет џунгле, али и на то како се треба понашати у кризним ситуацијама, не би ли се оне што лакше изнеле. Чувар Воденог Примирја је нико други до дивљи слон Хати, стар преко сто година, са својим синовима, и предстражом јеленима, дивљим свињама и дивљим биволима.

У језгру сваког обрасца културе лежи мит. Тако и овде мит служи да опише генезу настанка закона џунгле, неприкосновеног начела за осмишљавање коегзистенције више група и заједница. Отуда дивљи слон предводник, са најдужим животним стажом и најдужим памћењем, испреда мит о настанку џунгле и њеним обичајима, као и о разлогу узајамног страха људи и становника џунге, што је још један вид раслојавања. Техником сказа он обликује праслику идеалне мултикултуралности – неки вид мита о златном добу – јер се у првобитној џунгли нико никог није бојао и различите групе су живеле у хармонији и благостању. Како није било суше, плодови су расли на истом дрвету. Са њега су равноправно јели сви становници. Господар џунгле је, према Хатијевом казивању, био први слон Та: „Својом сурлом извукао је џунглу из дубоких вода; и где је он својим зубима повукао бразде по земљи, туда су потекле реке, и где је он ударио ногом, тамо су се дигла језера добре воде, а када би дунуо кроз своју сурлу [...] тада би падало дрвеће“ (139). Тада становници џунгле нису били у контакту са људима нити су знали за њихово постојање. Сви у џунгли били су један народ. Када су отпочеле несугласице група у џунгли, први слон је за судију одредио тигра. Први тигар је био по боји као „цвет жуте пузавице“, без пруга на својој

кожи. На симболичком плану, ова обележја указују на тигра као биће које још увек није искусило грех. Зато му је врховни вођа указао поверење и доделио му место са врло високим степеном одговорности: „Сви народи џунгле излазили су пред њега без страха, и његова реч била је закон целој џунгли. Када је оборео јелена и осетио мирис крви, полудевши тигар је пребегао у северене мочваре. Мирис крви осетиле су и разједињене групе и заједнице унутар џунгле без судије“ (140). Како нико није желео да наследи великог тигра и постане судија, јавио се неурачунљив и недостојан сиви мајмун. Схвативши да је први господар џунгле унео смрт у џунглу, а други срамоту, Та је био принуђен да предложи Закон као регулативни принцип који се не сме погазити. Тада је господар џунгле постао Страх. А страх је за житеље џунгле био човек у пећини. Спознавши човека, уплашене групе су се први пут одвојиле. Тигар је заправо пустио смрт у џунглу, а са смрћу се појавио Страх, па се народи џунгле боје једни других, као што тигар страхује од човека (141–145). Посредством овог мита понуђено је сувисло, мада уметничко образложење нужности постулирања културног обрасца у дестабилизованом друштву.

Захваљујући правилима џунгле, стеченим вештинама и увидима, и главном јунаку Киплингових прича, дечаку Моглију, било је могуће да се суочи са различитим искушењима, како у џунгли, тако и ван ње, током свог одрастања, али и да изгради свој аутентични идентитет на прелазу два света. Киплинг је, исписујући етиолошку и зоолошку студију несумњиво уобличио изузетно антрополошко и културолошко виђење коезистенције различитих група и појединаца који деле заједнички простор. Скренуо је пажњу на то да животињски свет неће угрозити човека осим у циљу са-

моодбране, јер је обично човек тај који, као разумно биће, чини први корак. Поред племенитих намера да инвазивни човек XIX и почетка XX века увиди богатство диверзитета и ближе разуме његове становнике, писац је очигледно имао намеру и да предочи аналогije између принципа којима је обликован и уређен живот животињских и људских заједница. Можда чак и да посредно, естетским средствима, проговори о неопходности одржања културног обрасца као таквог. А тај наговор једног викторијанског ствараоца и интелектуалца, извесно је, проистиче из потребе да се очувају, поштују и традирају хуманистичке вредности.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Benedikt, Rut. *Obrascikulture*. Preveo Božidar Marković. Beograd: Prosveta, 1976.
- Velš, Wolfgang. „Transkulturalnost: forma današnjih kultura koja se menja“. Prevela Vera Vukelić. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, 102, (2001): 70–89.
- Јовановић, Бојан. *Пркос и инаји – етиолошко-психолошке студије*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- Киплинг, Радјард. *Књига о џунгли*. Превод Олга Димитријевић, редакција превода Душан Пухало. Београд: Источник, 2002.
- Landry, Donna, and Caroline Rooney. „Empire’s Children“. Caroline Rooney, Kaori Nagai (ed.). *Kipling and Beyond: Patriotism, Globalisation and Postcolonialism*. Palgrave Macmillan. 2010, 58–78.
- Петковић, Јелена. „Мултикултуралност савремених друштава: између остваривања и оспоравања демократије“. *Култура: часопис за теорију и социологију културе и културну историју*, 160 (2018): 58–80.
- Plotz, Judith. „How ‘The White Man’s Burden’ Lost its Scare-Quotes; or Kipling and the New American Empire“. Caroline Rooney, Kaori Nagai (ed.). *Kipling and Beyond: Patriotism, Globalisation and Postcolonialism*, Palgrave Macmillan. 2010, 37–57.

- Said, Edward W. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1994.
- Said, Edward. *Orijentalizam*. Prevela Drinka Gojković. Beograd: Biblioteka XX veka, Knjižara Krug, 2008.
- Spivak, Gayatri Chakravorty. *A critique of postcolonial reason: toward a history of the vanishing present*. London – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1999.
- Тојнби, Арнолд. *Исцртавање историје, Том II*. Превео Миодраг Лукић. Београд: Просвета, 1971.

Jana M. Aleksić

CULTURAL MODELS IN RADJARD KIPLING'S
THE JUNGLE BOOK

Summary

The paper presents a cultural systematization and analysis of the rules artistically mediated in *The Jungle book* by Rudyard Kipling, which are included in the metonymy Law of the Jungle. We do not look at these rules only from the narratological point of view, as integrative parts of the plot. We analyze them, primarily, as models of behavior analogous to cultural patterns that have been recognized in anthropological research of traditional communities. Based on the hypothesis that Kipling's chronotope of the jungle is an allegorical representation of a multicultural environment, its groups and collectives regulate their coexistence according to the principle of that law as the supreme regulatory principle. The subject of our interest is also the procedure of teaching and adopting cultural forms in the specific educational process, according to which the boy Mogli is formed as an individual capable of surviving in the harsh conditions, that is, in a given, traditional culture.

Снежана Шаранчић Чутура
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет Сомбор
sarancic.cutura@gmail.com

82.09:821.163.41-93"19"
Оригиналан научни рад

ЕВРОПСКА КЊИЖЕВНОСТ У ЈЕДНОМ
ИСКУСТВУ СА РУБОВА СРПСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ ПРВИХ
ДЕЦЕНИЈА ХХ ВЕКА: МИЛОШ С. МАТОВИЋ
И „УДЕШАВАЊА“ КЛАСИКА

У раду је осветљен удео Милоша С. Матовића у креирању књижевне сцене међуратног времена са аспекта његовог преводилачког, уредничког и ауторског рада којим се, на различите начине, успоставља веза са европским књижевностима и културом. Највише пажње посвећено је његовим драматизацијама/адаптацијама европских класика објављеним у „Новој ђачкој позоришној књижици“ (1924–1926). Матовићеве драмске интерпретације „Вука и седам јарића“, „Младог краља“ О. Вајлда, *Пчелице* А. Франса и *Плаве њилице* М. Метерлинка, значајне су за општа истраживања српске (драмске) књижевности за децу, те рецепције, стваралачког читања, популаризације и дистрибуције стране продукције у Србији.

Кључне речи: Милош С. Матовић, европска књижевност, српска књижевност између два светска рата, превод, драматизација, адаптација

Научно бављење књижевношћу, па и оно окренуто проблемима присутности и утицајности различитих